

Ikke mindst omlægningen til animalsk produktion krævede kvindernes arbejdskraft (malkepiger), men nødvendiggjorde også, at godsejerne byggede boliger, hvilket også skete i form af lange huse med plads til 3-4 familier. Et opsigtsvækkende resultat fra en detailundersøgelse af Krageholm gods er, at myten om landarbejderne som en omvandrede og ustabil arbejdskraft gennemhules. Möller påviser, at den gennemsnitlige tjenestetid var 22 år, og at de fleste i deres alderdom forblev som »gratualister« på godset. Forfatterens bud herpå er, at forholdene på andre godser må have været ringere; men netop derfor ville det have været ønskeligt med flere punktstudier på dette område.

Forfatterens geografiske baggrund og særlige interesseområde kommer tydeligt til udtryk i kapitlet om markforbedringer, der især handler om drænings- og afvandingsprojekter. De iværksattes overalt i Skåne efter 1840, og resultatet blev større markarealer, mens de mindre engarealer gav en stigende foderproduktion. Omkring år 1900 afløstes afvandingsprojekterne dog af importeret kunstgødning, der var billigere. Også skovenes gradvise inddragelse i landbrugsproduktionen, fra græsningsområde til rationel skovdrift, og mekaniseringen af erhvervet behandles, men mindre udførligt.

Afhandlingen slutter med en undersøgelse af godsernes interesse i anlæggelsen af jernbaner i Skåne. Ca. 50 godser satte penge i det nye transportsystem, fordi de heri så en mulighed for at afsætte egne varer, først tømmer og siden deres animalske produktion. Som i Danmark kom kampen til at stå om linieføringen, der også i Skåne antog et ganske bugtet forløb. Flere steder opstod der stationsbysamfund, men ikke i godsernes områder.

Sammenfattende er der tale om en bog, der kommer vidt omkring i sin behandling af (den sene) landbrugsrevolutions virkninger, ikke blot på godserne, men også på det omgivende samfund, økonomisk og socialt og geografisk. Med sine punktstudier og resultater er den derfor velkommen som bidrag til udforskningen af godsernes placering i og betydning for det moderne landbrugs udvikling.

Torben Hansgaard

Christen Jürgensen Thomsen 1788 - 29 december - 1988, Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie 1988, Det Kongelige Nordiske Oldskriftselskab, København 1988, 227 s., kr. 183.-.

Med en lang række artikler fejres i dette bind den store multimuseumsmands 200 års dag. Skulle man have glemt det, var Christian Jürgensen Thomsen den unge, praktisk uddannede handelsmand, som i 1816 blev sekretær i Oldsagskommissionen, hvad der blev indledningen til næsten 50 års virke med indflydelse på næsten alt, hvad datiden kunne fremvise af offentlige samlinger.

Alene indenfor arkæologien sikrede tredelingen af oldtiden C.J. Thomsen berømmelse og varigt ry. Hertil kom en kunstkyndighed, som satte ham i stand til at spille op til kollegaen N.L. Høyen i deres fælles varetagelse af de kongelige gallerier. Autodidakten Thomsen var endvidere en fremragende numismatiker, som slap afsted med at dyrke sit middelalderspeciale både som museumsmænd og som privatsamlere. Og endelig blev han grundlæggeren af verdens første etnografiske museum. Spændvidden var unægtelig utrolig.

Disse og flere aspekter af C.J. Thomsens aktiviteter er behandlet, således også holdningen - faderlig - til de fremvoksende provinsmuseer og datidens fredningsproblemer, hvor vejanlæg - stadig aktuelt - ved siden af udskiftningen var den største trussel for fortidsminder. Der er en skildring af forholdet til eleven, B.E. Hildebrand, den senere svenske rigsantikvar, kontakten til tyske numismatikere er belyst, og læseren kommer med Thomsen på studie- og indkøbstur til Italien anno 1846.

Bogen er det læsbare resultat af et C.J. Thomsen-symposium afholdt efteråret 1987, og rækken af artikler efterlader et meget fængslende, men uundgåeligt tillige flimrende indtryk, selv om fornem tilrettelæggelse og udstyr, registre og årstalsliste binder den godt sammen. Læseren griber nok alligevel Dansk Biografisk Leksikon for at repetere, eftersom den 200-årige festens genstand aldrig har fået sin store biografi. Det har naturligvis heller ikke været sigtet med denne udgivelse, hvoraf tillige fremgår, at Victor Hermansen i sin tid samlede stof i en årrække, men af helbredsgrunde aldrig nåede at blive færdig. Hans materiale er bevaret på Det kongelige Bibliotek, men den slags efterladte samlinger kan tragisk nok godt spærre for en frisk tilgang til så spændende et emne som landets ubestridt største museumsmands liv og virke. Denne både lærde og smukke artikelsamling kunne måske virke som lidt af en murbrækker, og ad åre kan den nysgerrige læser da få svar på spørgsmålet om, hvad C.J. Thomsen, aktiv forretningsmand helt til 1840, egentlig befattede sig med i rollen som grosserer. Han arbejdede i museers tjeneste uden løn i en årrække og var således så at sige sin egen sponsor - et interessant aspekt, ikke uden aktualitet, for hvad skulle de offentlige samlinger dog gøre uden støtte fra erhvervslivet?

Anders Monrad Møller

HENRIK FODE: Dansk toldhistorie III. Liberalisme og frihandel 1814-1914. (Toldhistorisk Selskab, 1989).

Det store værk Dansk Toldhistorie skrider støt fremad. Det er prisværdigt, fordi det er mere end et oversigtsværk, det rummer nemlig adskillige førstehåndsstudier. Dette gælder også det nu foreliggende bind III, der under titlen Liberalisme og frihandel omfatter perioden 1814-1914. Forfatteren er arkivar, mag.art. *Henrik Fode* fra Erhvervsarkivet. Han er ingen novice som historiker; foruden mange afhandlinger og populære artikler har han bl.a. skrevet det store og indholdsrige afsnit om håndværkets historie 1862-1914 i bd. III af Haandværkets Kulturhistorie (1984). Rutinen og erfaringen præger også bindet om toldhistorien: velskrevet og klar i formuleringen og som sagt kendetegnet af en sikker sans for at fremdrage karakteristiske enkeltheder, der uden at være udpinte udnyttes til med heldig hånd at belyse generelle forhold. Viden og erfaring viser sig også gennem inddragning af kilder, der ellers ikke er de mest nærliggende. Selvfølgelig undgås det ikke, at der er de svipsere, der altid kommer, når den professionelle henvender sig til en bredere kreds, og det gør Toldhistorien netop. Her tænkes på, at læseren bliver præsenteret for ord og begreber, som næppe siger ham så meget, om i det hele taget noget. Det er et evigt problem. Sådanne svipsere er der dog kun få af i den store fremstilling.

Bogens apparat og dens ydre er som hovedregel i orden. Der er en opstilling